

Müzəffər Ağazadə

Əməkdar hüquqşünas

YARIMÇIQ DEKRİMİNALLAŞDIRMA

Ehtiyatsızlıqdan başqasının sağlamlığına az ağır zərər vurma hadisələri istintaq-məhkəmə təcrübəsində ən çox təsadüf olunan hadisələrdəndir. Eyni zamanda qeyd edirik ki, insan sağlamlığına ehtiyatsızlıq üzündən az ağır zərər vurma hadisələrinə cinayət tərkibli əməl statusu verilməsi məsələsində hüquqşünaslar yekdil fikirdə olmamışlar. Onların bir qismi hesab etmişlər ki, əksər hallarda təsadüfən yaranan belə əməllərə “cinayət hadisəsi” statusu verilməsinə ehtiyac yoxdur. Əksər hallarda qohumlar və tanışlar arasında məişət zəminində baş verən belə hadisələr zamanı təqsirkarla zərərçəkmiş barışır və həmin səbəbdən də bir qayda olaraq hadisə törətmiş şəxsə azadlıqdan məhrumetmə ilə əlaqədar olmayan cəzalar təyin edilir. Barışıq əldə edilməsinə baxmayaraq ehtiyatsızlıqdan törədilən əmələ görə haqqında ittiham hökmü çıxarılması hadisə törətmiş şəxsin həyatında izsiz ötmür. Təsadüfən baş vermiş, ağır nəticəyə səbəb olmayan hadisəyə görə şəxsin üzərində “məhkumluq” sindromu hər vaxt onun karyerasına mənfi təsir edə bilər. Bu mövqenin tərəfdarları həmişə hesab etmişlər ki, ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərər vurulması zamanı inzibati qanunvericiliyin imkanlarından istifadə edilməsi daha məqsədəuyğundur. Belə hadisələr üstündə cinayət məsuliyyətini saxlamaq tərəfdarı olan hüquqşünaslar isə öz fikirlərini bu növ cinayətlərin profilaktikası ilə əsaslandırır və hesab edirlər ki, belə əməllərə görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilməsi cinayət hadisələrinin, o cümlədən ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərər vurma hadisələrinin sayının azaldılmasına xidmət edir. Hərçənd məhkəmə təcrübəsi göstərir ki, on illər ərzində ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərər vurma ilə bağlı cinayət hadisələrində azalma meylə müşahidə edilməmişdir.

Sirr deyildir ki, ölkəmizdə cinayət qanunvericiliyi qəbul edilərkən, Rusiya Federasiyasının Cinayət Məcəlləsindən bir baza kimi istifadə edilmişdir. Rusiya cinayət qanunvericiliyində də əvvəllər ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərər vurma üstündə məsuliyyət nəzərdə tutulmuşdu. Lakin RF-nın 2003-cü il 08 dekabr tarixli Qanunu ilə sağlamlığa ehtiyatsızlıqdan az ağır zərər vurma üstündə məsuliyyət nəzərdə tutan bütün əməllər dekriminallaşdırıldı. O vaxt bu məsələ barəsində birinci mövqenin tərəfdarları güman edirdilər ki, tezliklə ölkəmizin qanunvericiliyində də bu istiqamətdə addımlar atılacaqdır. Lakin gözlənilənin əksi oldu. Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş 20 oktyabr 2015-ci il tarixli Qanunla Məcəlləyə yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının sərxoş halda və ya nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ olmayan şəxs tərəfindən pozma üstündə məsuliyyətdən bəhs edən 263-1-ci maddə əlavə edildi. Həmin normaya görə məsələn, ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitəsinin idarə edilməsi zamanı ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına az ağır zərər vurulması ilə bağlı əməllər 4 ilədək müddətdə nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququndan məhrum edilməklə 4 ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası ilə nəticələne bilər. Deməli 20 oktyabr 2015-ci il tarixli Qanunla ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərər vurmaya görə məsuliyyət yüngülləşdirilmək əvəzinə sərtləşdirilmişdir.

Hazırda Cinayət Məcəlləsinin normalarına görə bir nəfərin ölümü ilə nəticələnən yol-nəqliyyat

hadisələri törədilərkən CM-nin 263.2-ci maddəsi ilə sürücünü 3 ilədək müddətə nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququndan məhrum etməklə 2 ildən 6 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası, avtomobili sərxoş vəziyyətdə idarə edilməsi, yaxud ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitəsinin istismarı zamanı şəxsin sağlamlığına az ağır zərər dəyməsi üstündə isə sürücünü 4 ilədək müddətə nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququndan məhrum edilməklə 4 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası gözləyir. Burada konkret nəticələrə görə nəzərdə tutulan əsas və əlavə cəzaların həddi məsələləri də sual doğurur. Yəni yol-nəqliyyat hadisəsi ölümlə nəticələndikdə sürücünü 3 ilədək, sağlamlığa az ağır zərər dəymə ilə nəticələndikdə isə 4 ilədək nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququndan məhrum etmə növündə əlavə cəza nəzərdə tutulur. Uyğunsuzluq göz qabağındadır. Çünki cinayət qanunvericiliyində ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlərə görə cəzanın həddi baş vermiş nəticənin ağırlıq dərəcəsinə uyğun müəyyən edilir.

Cinayət qanunvericiliyinin təcridcən humanistləşdirilməsi gedişində ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərər dəyməsi ilə nəticələnən hadisələrə görə cəzaların daha da sərtləşdirilməsi ölkəmizin hüquq ictimaiyyəti tərəfindən birmənalı qarşılanmadı. Hüquqsünaslar xüsusilə sağlamlığa az ağır zərərverməklə nəticələnən yol-nəqliyyat hadisələri üstündə cinayət məsuliyyətinin daha da ağırlaşdırılmasının səbəbini izah edə bilmirdilər. Bu sətirlərin müəllifi də həmin məsələ barəsində mətbuatda “Ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərərvermə cinayət məsuliyyətinə səbəb olmalıdırmı?” adlı məqalə ilə çıxış etmişdir. (“Azərbaycan vəkili” jurnalı, 2016-cı il, №8). Təbii ki, həmin yazıda müəllif ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərərvermə üstündə təqsirkar üçün cinayət məsuliyyəti müəyyən edilməsini məqsədəuyğun saymırdı. Nəhayət ki, Milli Məclisin 20 oktyabr 2017-ci il tarixli Qanunu ilə ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərər vurmadan bəhs edən CM-nin 131.1-ci maddəsi ilə müəyyən norma dekriminallaşdırıldı. Hesab etdik ki, mübahisə və müzakirə obyektinə çevrilən məsələlərdən birinə də nöqtə qoyuldu. Lakin az sonra məlum oldu ki, CM-nin 131.1-ci maddəsinin dekriminallaşdırılması ilə müzakirə olunan məsələ tam həll edilməmişdir. Belə ki, Cinayət Məcəlləsinin ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərər yetirilməsi üstündə məsuliyyətdən bəhs edən digər normalarına ümumiyyətlə toxunulmamışdır. Halbuki, CM-nin 162.1 (əmək mühafizəsi qaydalarını pozma), 222.2 (tikinti, mədən işlərinin və sair işlərin aparılmasının təhlükəsizlik qaydalarını pozma), 225.1 (yanğın təhküləsizliyi qaydalarını pozma), 262.1 (dəniz yolu, su və hava nəqliyyatının hərəkət təhlükəsizliyi qaydalarını pozma), 263.1 (yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma), 263-1.1 (yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını sərxoş halda və ya nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ olmayan şəxs tərəfindən pozulması), 265.1 (nəqliyyat vasitələrini keyfiyyətsiz təmir etmə və ya onları texniki cəhətdən nasaz vəziyyətdə işə buraxma), 265-1.1 (ümumi istifadədə olan nəqliyyat vasitəsinin istismara verilməsi qaydalarının pozulması), 267.1 (nəqliyyat vasitələrinin təhlükəsiz işləməsini təmin edən qaydaları pozma), 268.1 (magistral boru kəmərlərinin inşası, istismarı və ya təmir edilməsi zamanı təhlükəsizlik qaydalarını pozma), 351.1 (maşınları idarəetmə və istismar qaydalarını pozma) və s. maddələrində nəzərdə tutulan əməllər də ehtiyatsızlıqdan vətəndaşın sağlamlığına az ağır zərər yetirilməsi ilə bağlıdır. Yuxarıda sadalanan maddələrdə göstərilən əməllərin hamısı CM-nin 131.1-ci maddəsi kimi ehtiyatsızlıqdan törənən və sağlamlığa məhz az ağır zərər yetirilməsi ilə nəticələnən hadisələrdən bəhs edir. Buna baxmayaraq CM-nin 131.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan əməl dekriminallaşdırıldığı halda, yuxarıda adlarını çəkdiyimiz maddələrdə nəzərdə tutulan əməllər cinayət tərkibli əməllər kimi qalmaqdadır. Bunun səbəbini isə məntiqi dəlillərlə izah etmək mümkün deyildir.

Cinayət qanunvericiliyindəki həmin normalardan belə məntiqsiz nəticə çıxarmaq olar ki, ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmişin sağlamlığına az ağır zərərin hansı üsulla və ya nə kimi alətlə yetirilməsi cinayət məsuliyyəti yaratması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edirmiş. Yəni, məsələn şəxsin sağlamlığına az ağır dərəcəli zərər dəyməsi həm sürücünün avtomobili geri verməsi, həm də balta ilə odun doğraması zamanı ehtiyatsızlığa yol verməsi səbəbindən yetirilə bilər. Mövcud qanunvericilik normalarına görə şəxs eyni nəticəli əməli avtomobillə törədikdə CM-nin 263.1-ci maddəsi ilə məsuliyyət daşdığı halda, balta ilə törətdikdə cinayət məsuliyyəti daşmır.

Ehtiyatsızlıq üzündən zərərçəkmişin sağlamlığına az ağır zərər vurma üstündə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan normaların böyük əksəriyyəti CM-nin XXIX fəslində nəzərdə tutulan hərəkət təhlükəsizliyi və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydaları əleyhinə olan əməllərlə bağlıdır. Bu kateqoriyadan olan hadisələrin isə məhz ehtiyatsızlıqdan törədilməsi heç kəsdə şübhə doğurmur. (Şübhəsiz ki, nadir hallarda olsa da nəqliyyat vasitələri ilə şəxsə qəsdən eyni dərəcəli zərər yetirilməsi halları da istisna olunmur. Belə hallarda təqsirlilik məsələsi Cinayət Məcəlləsinin XXIX fəslə ilə deyil, şəxsiyyət əleyhinə cinayətlərdən bəhs edən XVIII fəslə ilə nizama salınır. Bu yazıda isə yalnız sağlamlığa ehtiyatsızlıq üzündən az ağır zərər vurma hadisələrindən bəhs edilir).

Bir sıra hüquqşünaslar nəqliyyat vasitələrinin istismarı və hərəkət təhlükəsizliyi qaydalarının pozulması zamanı zərərçəkmişin sağlamlığına az ağır zərər vurulmasının mütləq cinayət məsuliyyəti yaratmalı olmasını guya belə hadisələrin ikili obyektli olması ilə də izah edirlər. Onların fikrincə CM-nin 263.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan cinayət hadisəsi zamanı zərərçəkmişin sağlamlığına az ağır zərər dəyməsi ilə yanaşı, “Yol hərəkəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələbləri də pozulmuş olur. Məhz bu səbəbdən də qanunverici orqan əməlin bütövlükdə dekriminallaşdırılmasını mümkün hesab etməmişdir. Eyni mülahizələr cinayət qanununun digər maddələri ilə (162.1, 222.2, 225.1, 262.1, 263-1.1, 265.1, 265-1.1, 266.1, 267.1, 268.1, 351) nəzərdə tutulan əməllərə də aid edilir.

Hesab edirik ki, məntiqə uyğun olmayan həmin mülahizələrlə razılaşmaq qətiyyəni mümkün deyildir. Belə ki, CM-nin ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər kateqoriyasına aid edilmiş normaları təhlil edilərkən məlum olur ki, onların böyük əksəriyyəti blanket dispozişiyalı normalardır. Opponentlərimizin fikrincə həmin normalarla da hazırda CM-nin məsələni, 263.1-ci maddəsinə uyğun mövqə tutulmalıdır. Əməlin nəticə ilə bağlı hissəsi dekriminallaşdırılsa da müvafiq Qaydaların pozulması üstündə hadisəni törədən şəxs cinayət məsuliyyəti daşmalıdır.

Bununla əlaqədar qeyd edirik ki, ehtiyatsızlıq üzündən törədilən hadisələrin cinayət məsuliyyətinə səbəb olması üçün əsas şərt hadisənin obyektiv cəhəti deyil, qanunda nəzərdə tutulan nəticənin baş verməsidir. Yəni şəxs müvafiq səlahiyyətli orqan tərəfindən müəyyən edilən qaydalara (normalara) əməl etməməklə hadisə törətməsi hallarında o vaxt cinayət məsuliyyəti daşıya bilər ki, həmin qaydaların pozulması üzündən qanunda nəzərdə tutulan nəticə baş vermiş olsun. Hadisənin gedişində cinayət qanununda nəzərdə tutulan hadisə baş vermədikdə şəxs yol verdiyi pozuntunun kobudluğundan, ciddiliyindən asılı olmayaraq cinayət məsuliyyəti daşıya bilməz.

Fikrimizi misallarla əsaslandırmağa çalışaq. Tutaq ki, avtomaşını idarə edən sürücü “Yol hərəkəti haqqında” Qanunun konkret tələbini pozmaqla avtoqəza törətsə də hadisə vaxtı ölən və yaralanan olmamış, yaxud kiminsə sağlamlığına yalnız yüngül zərər dəymişdir. Cinayət qanunvericiliyinin tələblərinə, ölkənin və dünyanın məhkəmə təcrübəsinə görə belə hallarda sürücü cinayət məsuliyyətinə alınmayacaqdır. Yaxud da hər hansı səlahiyyətli orqan tərəfindən yoxlama aparılarkən məlum olur ki, yanğın təhlükəsizliyinə məsul olan şəxs tərəfindən yanğın təhlükəsizliyi qaydaları kobud surətdə pozulsa da, yoxlama aparılan vaxtadək yanğın hadisəsi baş verməmişdir. Sözsüz ki, belə hallarda da qanunda göstərilən nəticə baş vermədiyindən məsul şəxs cinayət məsuliyyətinə alınmaz. Hər iki şəxs yol verdikləri əməllərə görə yalnız inzibati, yaxud intizam məsuliyyətinə cəlb edilə bilərlər. “İkiqat obyekt” tərəfdarlarının məntiqinə görə isə hər iki halda pozuntuya yol vermiş şəxslər müvafiq olaraq CM-nin 225 və 263-cü maddələri məsuliyyət daşmalıdırlar. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi istintaq-məhkəmə təcrübəsində belə məzmunlu cinayət işlərinə təsadüf edilməmişdir.

“İkili obyektə” malik əməllər baş verdiyi hallarda onlardan birinin dekriminalizə edilməsinin digər obyektə təsir göstərməməsi ideyasının tərəfdarları görünür həmin termini təqsirin ikili forması ilə qarışdırırlar. Məlum olduğu kimi hüquq nəzəriyyəsində əməlin qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsindən əlavə təqsirin iki formada törədilməsi kimi də anlayış vardır. Belə cinayət hadisələri törədilərkən təqsirkarın əməllərində təqsirin həm qəsdən, həm də nəticəyə münasibətdə ehtiyatsızlıqdan törədilməsinin əlamətləri olur. RF Cinayət Məcəlləsində təqsirin formalarından bəhs edən 5-ci fəslində bu məsələyə ayrıca bir maddə həsr edilmişdir (27-ci maddə). Bizim cinayət qanununda isə əməlin təqsirin iki formada törədilməsi barədə ayrıca norma müəyyən

edilməsə də, CM-nin 126.3, 141.3, 141.4, 144.3, 145.3, 146.3, 149.3, 150.3, 187.3, 214.2, 215.3, 219.3, 254.3 kimi maddələrində nəzərdə tutulan əməllər təqsirin iki formada törədilməsi ilə bağlı əməllərdir.

Təqsirin iki formada törədilməsinin mümkünlüyü ilə bağlı hüquq nəzəriyyəsindəki müddəaların bu yazıda aparılan araşdırmalara aidiyyəti ola bilməz. Çünki əvvəla, cinayət hadisəsində təqsirin iki formada olmasının mümkünlüyü barədə AR Cinayət Məcəlləsində RF Cinayət Məcəlləsinin 27-ci maddəsindəki normalara bənzər norma yoxdur.

İkincisi, cinayət hadisələrində təqsirin iki forması ilə bağlı nəzəri müddəalara görə belə əməllərin törədilməsi zamanı təqsirli şəxslər əsas cinayət hadisəsini istisnasız olaraq bütün hallarda qəsdən törətmiş olurlar. Nəticə isə şəxsin öz əməlinə cinayətkarcasına etinasız yanaşması və ya cinayətkarcasına özünəgüvənmə səbəbindən, yəni ehtiyatsızlıqdan baş verir (Məsələn, CM-nin 126.3, 141.4, 144.3, 145.3, 146.3, 149.3.1, 150.3.1, 186.2.2, 214.2.4, 215.3, 219.3 və 219-1.3.3-cü maddələrdə nəzərdə tutulan əməllər). Ümumiyyətlə ehtiyatsızlıqdan törədilən cinayətlər sırasına aid edilən əməllərdə isə hər iki hadisə (cinayət əməli və bu əməldən törəyən nəticə) ehtiyatsızlıqdan baş verir. (Məsələn, CM-nin 142, 162, 222, 224, 225, 262, 263, 265, 268-ci maddələri). Bu xarakterli cinayət hadisələri əksər hallarda səlahiyyətli orqanlar tərəfindən müəyyən olunan qayda və qadağaların təqsirli şəxs tərəfindən pozulması səbəbindən baş verir. Bir sıra hallarda təqsirli şəxs həmin qayda və qadağaların pozulmasına şüurlu surətdə yol verir. Lakin ictimai təhlükəli nəticənin qarşısını ala biləcəyinə cinayətkarcasına özünəgüvənmə nümayiş etdirir. Belə cinayət hadisələrində təqsir və onun forması baş verən nəticə ilə müəyyən edilir. Qeyd etdiyimiz kimi, cinayət hüquq nəzəriyyəsinə görə səlahiyyətli orqanlar tərəfindən müəyyən edilən qayda və qadağalar ictimai təhlükəli nəticəyə səbəb olmadıqda, belə əməllər cinayət qaydasında təqib olunan əməllər sırasına aid edilə bilməzlər.

Fikrimizi yekunlaşdırmaqla bir daha qeyd edirik ki, ehtiyatsızlıqdan törədilən hadisələr sırasına aid edilən əməllərdə cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulan nəticə baş vermədikdə şəxs heç bir halda qanunları, habelə səlahiyyətli orqanlar tərəfindən müəyyən edilən qayda və qadağaları pozmaq üstündə cinayət təqibinə məruz qala bilməz. Yəni əməlin nəticəsi cinayət məsuliyyəti yaratmadıqda, şəxsin hər hansı qayda-qanunu pozması (hətta qəsdən) cinayət təqibinə səbəb ola bilməz.

Buradan da belə nəticə çıxır ki, AR CM-nin 131.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa az ağır zərər vurmadan ibarət əməl qanunverici orqan tərəfindən dekriminallaşdırılmışsa, sağlamlığa eyni dərəcəli zərərvermə ilə nəticələnən və AR CM-nin 162.1, 222.2, 225.1, 262.1, 263.1, 263-1.1, 265.1, 265-1.1, 266.1, 267.1, 268.1, 351-ci maddələrində nəzərdə tutulan əməllər də dekriminallaşdırılmalıdır. Qanuna müvafiq düzəlişlər edilməsi Cinayət qanunvericiliyinin daha da təkmilləşdirilməsinə və qanundakı mövcüd çatışmazlığın aradan qaldırılmasına xidmət etmiş olardı.